

Eliška Nová, Klasicistní stavitelství v Litoměřicích a jeho doznívání 1800-1870. Od zednického mistra ke stavebnímu podnikateli. Disertační práce, Filozofická fakulta, Univerzita Pardubice, 2018, 206 s.

Posudek oponenta

Předložená disertační práce Elišky Nové, věnovaná architektuře a stavební kultuře období klasicismu, je výsledkem dlouhodobého zájmu autorky o historické proměny zástavby Litoměřic, jednoho z nejvýznamnějších severočeských historických měst, a to od pozdního středověku až do moderní doby. Autorčin interes přitom již od doby magisterského studia přitahuje obor stavební historie, který se snaží o komplexní poznání konkrétního objektu na základě komparace dochovaných písemných a plánových materiálů s poznatky, získanými zevrubným terénním nedestruktivním průzkumem zkoumané stavby nebo stavebního souboru. Letitými mentory jí v prohlubování zájmu byli etablovaní badatelé dr. Martin Ebel a školitel předkládané práce prof. Jiří Škabrada (čitelné stopy jeho vedení lze v práci vysledovat na mnoha místech, nejvíce snad v autorčině zájmu o vývoj topenišť a proměnu dispozice měšťanského příbytku v závislosti na fenoménu „sporákové revoluce“). V hledáčku stavebních historiků přitom vesměs nefigurují pouze tzv. umělecky hodnotné stavby, reprezentující slohový kánon té které epochy nebo díla známějších architektů a projektantů představující jako takové důležité epizody a milníky dějin architektury (ať již v úzeji pojatém regionálním, národním nebo nadnárodním měřítku). Pozornost specifického oboru stavební historie je naopak často soustředěna na zdánlivě bezslohovou a esteticky průměrnou avšak dobově dominantně převažující stavitelskou produkci. Jejím detailním poznáním lze totiž nejlépe vysledovat dobový standard v oblasti stavební praxe (volba stavebního materiálu a dispozice uzpůsobené funkční náplni staveb, systém jejich vytápění a odvětrávání ad.) a uvědomit si, že nehledě na dané období se tvářnost obytné i veřejné architektury řídí mnohem více legislativní reglementací, finančními možnostmi, resp. omezenými finančními možnostmi stavebníků a povědomím, resp. dostupností technologických vymožeností než diktátem slohových nálad a estetickým vkusem stavebníků.

Přestože téma stavebních dějin v uplynulém čtvrtstoletí pevně zakotvilo v domácím bádání o hmotné stavební kultuře, dějinách architektury a památkové péči a autorka tak mohla navázat na dílčí badatelské počiny svých předchůdců a konfrontovat s nimi své závěry, zvolené téma klasicistních Litoměřic nebylo dosud synteticky zpracováno a vybízelo k poučenému a hlubšímu vhledu do dané problematiky.

Práce Elišky Nové, ohledávající se stejnou pozorností prestižnější veřejné zakázky realizované v samém centru Litoměřic jako i plošnou zástavbu jejich periferie, není – přestože její název samotný k této domněnce může svádět – uměnovědným pojednáním, snažícím se na reprezentativním vzorku zástavby zachytit slohový progres a ohlas stavebního dění ve středoevropských metropolích, a bylo by od základu špatnou volbou jej takto číst. Nutno říci, že předložený text, vyrůstající z pečlivého studia více než půl tisíce historických plánů litoměřických měšťanských domů, veřejných staveb a výrobních i dalších objektů (viz příloha Katalogový soupis plánů), konfrontovaný s otisky sledovaného korpusu staveb v úředních písemnostech a dalších dokumentech, je v českém prostředí v mnoha ohledech prací výjimečnou a pro badatelskou oblast týkající se průzkumů a vyhodnocování historického stavebního fondu nepochybně bude po dobu mnoha příštích let inspirativní (chce se napsat téměř „modelovou“) prací.

Vyjma části úvodu a závěru je práce členěna do třinácti kapitol, v nichž autorka vedle nástinu urbanistického vývoje a proměn Litoměřic, legislativního rámce stavební činnosti (požární a stavební řády, kvalifikační požadavky na adepty stavebních profesí a další předpisy), nástinu dobového systému stavebních úřadů v habsburské monarchii v období 18. a 19. století s důležitými články v podobě dvorské stavební rady a zemských stavebních ředitelství a postů krajských inženýrů, prezentuje v monografických heslech vybrané příklady veřejných budov (přestavba dominikánského kláštera na krajský úřad, divadlo, školní budovy, radnice, domy Pod Bání (Kalich) a U černého orla) a privátní zástavby. Zvolené příklady autorce umožňují zhodnocení vybraných aspektů dispozičního a konstrukčního řešení staveb. Závěrečné kapitoly textu pojednávají o výrobě stavebních materiálů v Litoměřicích a prezentují hutné biografie čtrnácti významných litoměřických stavitelů, zedníků a tesařských mistrů. Množstvím shromážděných informací, získaných autorkou práce z víceletého studia rozsáhlého a uložením v různorodých archivních fondech značně roztržitého materiálu pramenných písemností, se podařilo nejen korigovat četné nepřesnosti tradované v dosavadní lokální dějepisné, topografické a uměnovědné literatuře, ale významně rozšířit poznání dějin města a jeho stavební kultury v období prvních dvou třetin 19. století.

Přes svůj značně „technický“ záběr (k pochopení proměny kuchyňského prostoru, topenišť, metamorfózy typologie komínových těles, proměny konstrukcí schodišťových traktů a krovových systémů je pro laika náročná na technickou představivost) práce výrazně přesahuje do oblasti výzkumu každodennosti, bydlení a životního stylu vyššího eráru v období 19. století (popis velkolepého bytu krajského hejtmana, s. 75). Jedna z možných variant čtení

práce je vnímat ji jako příběh proměny města, svěřeného do rukou pětice po sobě následujících krajských inženýrů, kteří se ukázali být nejen skutečnými hybateli a moderátory téměř veškerých aktivit, které se v Litoměřicích ve sledovaném období sedmdesáti let „dlouhého“ devatenáctého století v oblasti stavebních aktivit odehrály, ale i těmi, kteří do města zaváděli povědomí o technologických novinkách (Josef Gaube navrhuje v roce 1811 první sporák, David Dialler byl mezi litoměřickými projektanty průkopníkem plynového osvětlení apod.). Profesní mikrosvět krajských inženýrů přitom nenechává nikoho na pochybách, jaké enormní agendě byli vedle projekční činnosti odborníci na těchto postech vystaveni (viz tabulka evidující jednotlivé úřední řízení Wenzela Geržabeka na s. 46), jak široké vědomosti si pro kvalitní výkon své práce potřebovali osvojit a odkud čerpali své znalosti (viz s. 41-43, soupis knih z exaktních technických oborů z pozůstalosti Davida Diallera).

Ocenit nutno, že autorka poznatky, zjištěné ze studia plánů konfrontuje s poučkami či návody dobových teoretických příruček, např. od Johanna Philippa Jöndla nebo Davida Gillyho. Práce je plná zajímavých postřehů, např. o využití schématu řádového dělení průčelí z důvodu, že pilastry jako prvek opticky potlačující nerovnosti stěny (s. 81), hledání vzorů pro dispoziční řešení a motiv proskleného průčelí Gaubeho kavárny (čp. 238p) ve vídeňském prostředí s odkazem na působení mladšího projektantova bratra (s. 127 a 168), v souvztáznosti procesu přechodu od dymníkových kuchyní ke sporákovým v městském, resp. předměstském a vesnickém prostředí (s. 135) a jinde o prosazování nových náhledů na památkovou péči, ovlivňujících opravu litoměřické radnice po polovině 19. století (s. 94) a zachování průčelí a štítů při úpravě domu U Černého orla (s. 100).

Abychom pouze nechválili:

- 1.) Přestože autorka – aspoň, jak dokládá poznámkový aparát a seznam použité literatury – zná zahraniční a na výjimky i domácí starší badatelskou uměleckohistorickou produkci (v tomto ohledu zamrzí, že v práci ke komparaci nepoužila ani jeden z vícero článků Ivo Kořána /o klasicistní architektuře Hradce Králové aj./, který se stavební kultuře období „mezi časy“ věnoval z českých historiků umění po Karlu Chytilovi snad vůbec nejpronikavěji) i recentní literaturu, v textu postrádám shrnující historicko-umělecky zaměřenou pasáž srovnávající slohovou míru klasicistních Litoměřic s dalšími vybranými městy. Z mého pohledu k tomu přímo vyzývala výborná monografie Milady Matyášové-Lejskové o klasicistních Teplicích a práce Pavla Šopáka o klasicistní Opavě. Autorčin závěr o problematičnosti takového srovnání (s.

184) je sice legitimní, ale plně ilustruje dlouhotrvající badatelskou situaci, kdy se stavební historici dívají s despektem na pro ně jen málo exaktní oblast kunsthistorie operující s – podle jejich názoru dávno přežilou – stylovou analýzou a antikvovaným znalectvím a historici umění, aby jim nezůstali nic dlužni, pokládají poznatky stavebních historiků za příliš materiální, technologické, přízemně provozní, zkrátka málo odkazující na sféru ideálů a idejí. Ve výsledku se ke škodě vědění cenné výsledky obou těchto badatelských linií, setrvávajících „na barikádách“ (svědčí o tom i dlouhá tradice oborově separovaných konferencí), o hmotné kultuře jen málokdy kombinují. Oblast kulturní historie by jim v ochotě překračování a rozpouštění hranic vzájemných oborových metodologických krust mohla být pozitivním příkladem. Autorka se tedy měla o synteticky pojednané srovnání, přinejmenším s výše uvedenými městy, pokusit.

- 2.) Obr. na s. 127 je bez popisky; „akademické“ Dějiny českého výtvarného umění (s. 191), sborníky z plzeňských symposií (s. 195) i sborníky Dějiny staveb (s. 191) jsou v seznamu použité literatury nesprávně uváděny bez editorů/editorek.

Dotazy k rozpravě:

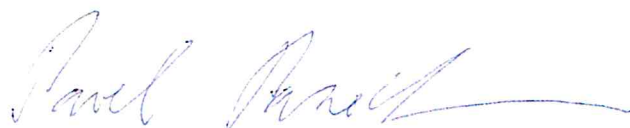
- 1.) První pokus o upravovací, resp. regulační plán města spadá v Litoměřicích až do roku 1873. Uplatnila se ve městě později myšlenka vídeňské Ringstrasse nebo nějaký odlišný koncept (ovlivněný např. myšlenkami urbanisty Camilla Sitteho)? A pokud ano, tak jakým způsobem?
- 2.) Souvislosti s neogotickým návrhem reálky od prominentního českého architekta Josefa Mockera, vzešlým ze soutěže z let 1863 až 1864, autorka konstatuje, že „fasádu z režných cihel považovali členové komise za nevhodnou pro Litoměřice“ (s. 111). Lze se domnívat, že za tímto odmítnutím stály nějaké nacionální nálady?
- 3.) Uplatnily se ve stavební kultuře poslední třetiny 19. století v Litoměřicích stejně silné osobnosti jako byli David Diallyer a Wenzel Geržabek?

Přes výše uvedené drobné nedostatky nutno zdůraznit, že Eliška Nová zakončuje své doktorské studium skvěle materiálově nabádanou disertační prací. Nejen, že v ní přesvědčivě zkorigovala plejádu starých (leč v odborné literatuře stále omílaných) omylů a shromáždila a do kontextu vývoje Litoměřic zasadila množství nových informací, excerpovaných poctivým archivním studiem, ale dokázala – na první pohled nezáživný a mnohými badateli dosud

podceňovaný – materiál (např. stavební protokoly) pečlivou komparací dokumentu s monumentem oživit o lidský faktor (dramaticky vykreslené monografické medailony pětice krajských inženýrů), vytěžit a příkladně zhodnotit.

Práci s potěšením **doporučuji k obhajobě.**

V Pardubicích, 10. června 2018

A handwritten signature in blue ink, reading "Pavel Panoch". The signature is fluid and cursive, with a long horizontal stroke at the end.

doc. Mgr. Pavel Panoch, Ph.D.

Ústav historických věd
Fakulta filosofická
Univerzita Pardubice